

TAALDOKTERS

L.R. Heiberg

1 Profiel van die taaldokter

Die rol van die taaldokter of sjamaan, soos Bolinger hom noem in *Language - the loaded weapon* (1980:1), wissel van taal tot taal en gevolglik verdeel die spesie homself in subspesies. As dekterm, egter, dui "taaldokter" op elkeen wat gemoeid is met die kwale van 'n taal (en die genees van daardie kwale) met as oogmerk die daarstel van 'n spreek- en skryftaal volgens beskaafde taalgebruik -- 'n standaardtaal dus, wat vir al die sprekers en potensiële sprekers voorgehou word. Die standaardgebruik word dan duidelik onderskei van dialekte en sosiolekte, en van die dialek- en sosioleksprekers word verwag om hulle sover moontlik te hou by die standaard.

Die Amerikaanse sjamaan, volgens Bolinger, staan wars van enige poging om die nie-standaardtaal van sekere sosiale of etniese groepe goed te praat. Hy (die sjamaan) is spesifiek bekommerd oor Spanglish en Swart Engels (vergelyk *I be, you be, he be*) en ander onreëlmatighede soos *he don't* vir *he doesn't*; *different than* vir *different from*. Dan is daar byvoorbeeld verder die probleem van wanneer *lie* te gebruik en wanneer *lay*. Hy kom tot die gevolgtrekking dat taal patristies behoort te wees. Sy kritiek is primêr gemik op Merriam Webster se *Third International Dictionary* wat eenvoudig al die woorde in die taal plek gegee het in die woordeboek sonder om ag te slaan op hulle aansien. Die sjamaan wy ook veel tyd en aandag om grootdoenerigheid en woordrykheid te bestry. Vir hom dui dit op taal wat verdoesel en bedrieg. As hy ten slotte volstaan met 'n kompendium van "mag" en "mag nie" klink sy geïtemiseerde advies byna net soos dié van sy mede-sjamaans, byvoorbeeld of *all* of gereduseer moet word tot *all*; wanneer om *which* te gebruik en wanneer *that*; wanneer *may* en wanneer *might*. Bolinger se boek bars uit sy nate van al die voorbeelde.

Bolinger se sjamaans is mense wat taalrubrieke in koerante behartig, taalkonsultante, styl-adviseurs, grammatika-outeurs, en amateurs wat optree in

televisieprogramme oor taal. Die sjamaan se pogings is hoofsaaklik gemik op veral diegene wat streef na sosiale erkenning en wat hulle taal bewustelik so wil aanwend dat dit die sosiale prestige of aansien verhoog. Die sjamaan se eerste taak is dus om 'n reeks foute uit te wys --- 'n sogenaamde "manual of errors" daar te stel. Volgens Bolinger is sjamanisme op sy beste wanneer hy hom toespits op probleme van effektiewe kommunikasie (hier kan hy minstens saamwerk met die linguïst). Dit is 'n ietwat tamme konklusie hierdie omdat die outeur self nie ondubbelsinnig sê wat hy presies bedoel nie. Hy raak wel 'n signifikante aspek aan wanneer hy beweer dat elke soort taal (insluitende Spanglish en Swart Engels) 'n eie struktuur en tradisie het, en dat patristiese taal slegs betekenisvol word nadat 'n spreker die vermoë ontwikkel het om in gewone taal (of in 'n variëteit van gewone taal) te sê wat hy te sê het.

Afrikaans het ook sy taaldokters. Afrikaans verskil van ander tale omdat dit tot op sekere hoogte 'n artifak is. Hiermee bedoel ek dat, afgesien van sy natuurlike ontwikkeling uit 17de-eeuse Nederlands en ander mindere bronne, taaldokters bewustelik begin het om die taal op 'n sekere stadium (spesifiek tydens DIE EERSTE en TWERDE TAALBEWEGINGS) te stabiliseer. Die spreek- en skryftaal is vasgelê aan die hand van spesifieke besluite, en van hieraf aan het die taaldokters die ontwikkeling van Afrikaans met behulp van skoolgrammatikas, spellyste, woordeboeke, koerantartikels en so meer met 'n ferm hand gekontroleer. Die gebruikstaal van die dag is doelbewus en deeglik gebrei tot standaardtaal wat knaend gebruik word in die media, in openbare toesprake, in preke, ensovoorts. Ek gebruik die term "artifak" omdat Afrikaans (naas die spesifieke besluite wat hoër op na verwys is) 'n groot drag nuwe woorde binne die konteks van die tegnologie en industrialisasie moes skep, en boonop die standaardgebruik moes kanoniseer om te keer dat dit gekontamineer raak in 'n amalgaam van die dominante taal, Engels, die oorblyfsels van Nederlands, vorme uit stewig ingegraafde dialekte en, natuurlik, slenterwoorde wat een na die ander voortdurend in 'n veelheid van pidgins opduik.

Die sjamaan se oogmerk is fiksasie van die "beskaafde" taal. Hierdie lofwaardige en bruikbare funksie mag egter daartoe lei dat die taal fossileer --- 'n toedrag van sake wat teëgewerk word deur die kreatiewe gebruik van taal. Die Afrikaanse poësie en prosa bedreig gedurig die delikate balans van die taal. Dit is 'n bedreiging wat net so akuut is as die bedreiging van die dialekte. Wat ons hier het, is 'n AB (= Algemeen beskaafde) taal wat in 'n moeilike posisie verkeer in dié sin dat dit voortdurend probeer

om die natuurlike impetus van sprekers en skrywers om uit te reik na nuwe ervarings in die literêre kuns in bedwang te hou, en ook uitdrukkings wat in 'n groot mate voorkom in sy eie sub-kultuur en in ander taalkringe. Die predikament wat Afrikaans hom in bevind, is ook waarneembaar in die doodgewone omgangstaal wat op sy eie manier kreatief is. AB Afrikaans moet dus tred hou met die veranderende faktore binne die taal self en hom by daardie veranderende faktore aanpas.

2 Die taaldokter en norme

Daar is nog 'n probleem wat na gekyk moet word: dié van die taaldokter wat poneer dat sy benadering normatief is. Die begrip 'norm' (of 'normatief' dan) is lastig om mee te werk veral as dit nie uit die oog verloor word nie dat dit 'n gevestigde gebruik in die etiek het, en ook omdat Bolinger beweer dat die sjamaans se uitgangspunt normatief (in etiese sin) is. Om egter te sê dat ons só en só en op so 'n manier behoort te praat is eensins so duidelik en vanselfsprekend soos wat dit klink nie.

Die konsepte wat hoër op aangeraak is, was vatbaar vir die deskriptiewe-preskriptiewe debat wat ondubbelsinnig tot die gevolgtrekking gelei het dat 'n preskriptiewe uiting nie uitsluitend afgelei kan word van 'n deskriptiewe uiting nie. Dit word al hoe meer aanvaar dat taal, ten minste vir sover dit aanleer en gebruik betref, normatief is. Om hierdie rede spreek dit vanself dat dit --- in beginsel --- nie afgelei kan word van 'n beskrypie van taal self nie. Dit is dus die onbenydenswaardige taak van die taaldokter om aan te toon hoe hy die behoort(e) kan regverdig binne die konteks van 'n taal wat reeds gevestig en beskryf is (al is dit dan deur homself). Is daar dan enige sprake van 'n behoort, dit is 'n waardegelaaide toedrag van sake waarop die preskripsie gerig is? Kan die gevestigde taal in enige opsig vir sy gebruikers voorskryf hoe dit gebruik behoort te word? Dit moet nie opgevat word as 'n aanval op gevestigde taal nie. Op die oomblik gaan dit hier om perifere vrae wat hulself nietemin mag openbaar as meer sentrale probleme in die loop van hierdie bydrae.

Die verband tussen taalsisteem en norm is 'n volgende dringende kwessie wat na gekyk moet word. 'n Beskrywing van die taalsisteem bevat nie norme nie. Vergelyk Bolinger (1980:175):

"One cannot speak sensibly about what OUGHT to be until one thoroughly understands what IS".

Dit is 'n fonologiese, sintaktiese en semantiese beskrywing wat weinig aan gedoen kan word (behalwe wanneer dit gaan om beskripsie van elegansie) en wat die permissiwiteit van die taal bepaal. Dit is primêr die gebied van die linguïst. Volgens Bolinger behoort die sjamaans meer te let op wat die linguïst probeer doen (kyk weer na die aanhaling hoër op). Dat dit 'n moeilike probleem is, is geen twyfel nie. Dit is moeilik om die reëlgebonde permissiwiteit in baie spesifieke norme uit te sê wat veronderstel is om uitgespel te wees in grammatikaboeke, indien dit hoegenaamd moontlik is.

'n Woord wat min gebruik word, maar wat verband hou met die kontensieuse norm is *kanon*. Kom ons kyk kortliks na *kanon*. Die Griekse woord is 'n leenwoord afkomstig van die Semitiese *qane*. Die Semitiese *qane* beteken 'n riet, staf, stok, paal - 'n maat of liniaal'. In Grieks beteken *kanon* 'reël, instruksie of wet' - dus 'leidraad, standaard of kriterium'. Die Alexandrynse grammatici het 'n *kanon* outeurs neergelê wie se Grieks as reël aanvaar is. In die vroeë Kerk is *kanon* gebruik vir die ekstetne eenheid van die baie Christelike kerke. Die boeke van die Nuwe Testament het gevolglik die leidraad geword van een ortodokse kerk. Ofskoon dit goed sou wees om onderskeid te maak tussen *kanon* en *norm*, word die doeltreffendheid van eersgenoemde verminder weens sy eksotiese konnotasies en weens die probleme wat dit skep binne sy eie onmiddellike verwysingsveld.

As mens *kanon* versigtig bekyk, kom jy agter dat dit nie die sterk 'norm' is van die Griekse normatiewe denke nie ('n maat of liniaal, leidraad, standaard of kriterium). 'n *Kriterium* (selfs standaard) is egter nie noodwendig 'n *norm* nie. Evaluatiewe vrae word gedek deur die Griekse *phronesis* wat die goeie, die ware, die estetiese en sosiale geregtigheid omvat, en dit is net dit wat preskriptief is in die streng sin van waarde-oriëntering. Ons het hier normatiewe etiek (watter handeling is goed?) normatiewe kenteorie (wat is waar?), normatiewe estetika (watter dinge is skoon?) en normatiewe politiek (watter sosiale strukture is reg of regverdig?). Die norme wat hierby inbegrepe is, staan bekend as *sterk norme* of *norme₁*. Hierdie norme impliseer egter subsidiêre kanons of kriteria. Die maak van 'n stoel (of die ordening van staatsake) vereis reëls of kriteria of kanons wat deur die wetgewer of vakman opgestel is. Van die vakleerling word verwag om die reëls op 'n praktiewe wyse te hanteer, byvoorbeeld die korrekte gebruik van gereedskap; en van die gemeenskap word verwag om die konstitusie van die

staat te eerbiedig. Hierdie reëls, kriteria en konstitusies is nie norme in die streng sin van die woord nie. Hulle is kanons wat nagevolg moet word om 'n bevredigende produk te verseker --- of dit nou 'n stoel of 'n kolonie is. Hulle mag "norme" genoem word bloot in 'n minder streng sin, spesifiek in terme van norme.

Dit wil voorkom asof die sjamaan, ten spyte van Bolinger se opmerking, nie openlik gemoeid is met die streng behoort van die etiek nie, maar met die swakker behoort van die kanon. Van ons word nie verwag om AB Engels of Afrikaans te praat of te skryf omdat dit reg of verkeerd is in die etiese sin nie. Van ons word verwag om die status quo van die taal te handhaaf (in 'n min of meer vasgelegde ewilibrum) omdat dit die instrument van kommunikasie by uitstek is. Deur dit voortdurend te slyp, beoog die taaldokter om die instrument se doeltreffendheid te verseker, en ook om korrupsie van die taal deur alternatiewe gebruike te voorkom. Bolinger sê in hierdie verband:

"We are living in an African village and Albert Schweitzer has not arrived yet".

Die sjamaan, 'n kwaksalwer, span sy vernuf na die beste van sy vermoë in om te genees en hy slaag dikwels. Die ware geneser het sy eie kanon. Soms werk hy heel vriendelik met die sjamaan saam (daar is op slot van sake alternatiewe skole van medisyne). Soms slaag die sjamaan daarin om te genees. Maar as iets ernstig verkeerd loop, haas die pasiënt hom na die eintlike dokter. Volgens Bolinger kan die dokter en die sjamaan mekaar help, maar daar is gebiede waar net die ware spesialis in teenstelling met die toor- of taaldokter kan help. Bolinger se opvatting skiet te kort in die sin dat hy nêrens aantoon hoe die linguïes die sjamaan op sy gebied sistematies kan help nie. Die anekdotiese aard van Bolinger se werk toon heelwat intelligente en briljante fasette, maar hy spel nie die aard of omvang van die linguïes se bydrae volledig uit nie. Hy toon wel aan, al is dit dan ietwat paradoksaal, waarom die sjamaan tereg agterdogtig is as dit kom by hulp van die linguïes.

Die kern van die taaldokter se beswaar teen die linguïes skyn te wees dat vir die linguïes "alles geld". Vir die linguïes is alle gebruike (uitsluitend dié waarvoor die permissiwiteit van die taalsisteem self geen plek gun nie) sinvol en hoewel hy toegee dat nie alle gebruike sondermeer aanvaar kan word as AB nie, kan hy nie insien waarop dit nie in die korpus van die

omvattender taal geïnkorporeer kan word nie. Die linguïst sien verder duidelik in dat AB ten slotte nie vasgelê is nie, maar "work in progress" is en rekening hou met die opkoms van nuwe taalitems en -vorme. Om die waarheid te sê, AB is vanuit 'n suiwer linguïstiese oogpunt net so "korrek" as enige van die dialekte; AB mag selfs beskou word as 'n bevoorregte dialek. Die probleem is dus: die defensiefheid, die konserwatiefheid van die taaldokter (die feit dat hy homself opsiener waan van die ontwikkeling van die taal wat hy self by tye korrigeer of verander) teenoor die "alles geld" van die linguïst wat die taal in al sy gedaantes eksploreer en in opstand kom teen die normatiewe benadering van die taaldokter en aan die begrip 'kriterium' of selfs 'kanon' voorkeur gee bo 'norm', as elastiese konsepte wat beslis in groter mate ooreenstem met die veranderende en ontwikkelende aard van taal.

Daar is reeds op gewys dat die sjamaan nie openlik gemoeid is met norme wat as waarde-georiënteer geïnterpreteer word nie. In die geval van byvoorbeeld Afrikaans skyn hy te aanvaar dat daar reeds besluit is oor wat reg en verkeerd is in AB Afrikaans. Aan die ander kant is dit moeilik om te ontken dat die sjamaan nie heimlik gemoeid is met die konsep 'norm' in die sterk sin van die woord nie. Die vermoede dat ons hier te make het met 'n behoort wat "eties" is, het sy oorsprong in die identifiseer van AB met die Afrikaanse magsbestel ("establishment").

Die magsbestel gee voor dat hy 'n beskaafde taal praat teenoor die gesiviliseerde Engels wat deur die Engels- en Afrikaanssprekende gemeenskap gebruik word, en teenoor die sogenaamde gedegradeerde Afrikaans van die (hoofsaaklik) kleurlinggemeenskappe en dié van die (Afrikaanse) subkulture in die stede. Hierdie beskaafde taal is die taal wat gebesig word in spreesituasies so uiteenlopend soos elite sosiale funksies en die kansel. Dis ook die taal van die burokrasie en die politikus. AB is dus primêr die wapen van die elite Afrikaner teen taalbedreiging uit verskillende oorde. Maar 'n taal is nooit vry-drywend nie. Hy heg homself aan sterk waardes soos patriotisme, kerkverband of kulturele prestasies. Ek wil weer sê dat hierdie sienswyse nie as kritiek opgevat moet word nie. Ons móét eerbied hê vir die sjamaans wat oor 'n lang periode nougeset die suiwerheid van die taal gepreserveer het. Ek gee nietemin toe dat dit toenemend moeilik sal wees in 'n veranderde wêreld om hierdie taal so suiwer te hou soos wat dit voorgee om te wees. Daar is 'n mate van ironie in die insig dat Afrikaans ná sy lang en triomfantlike stryd om erkenning as taal tans van binne af blyk aangeval te word deur sy eie dialekte, sosiolekte en pidgins. Dit is

'n situasie wat op briljante wyse in Afrikaans geëksploiteer word in die poësie en ongepubliseerde drama. Van byvoorbeeld Johan van Wyk (en in Engels in die dramas van Athol Fugard).

As ons kyk na die talle boeke en artikels wat in Afrikaans oor Afrikaans gepubliseer is, is dit in die eerste plek nodig om verskeie soorte sjamaan-literatuur te onderskei. Die sjamaan is nie 'n ware linguïst nie, en, jammer om te sê, sy bekwaamheid op hierdie gebied is maar bra eina, dikwels selfs afwesig. Vir die sjamaan, heeltemal reg ook, gaan dit in die eerste plek om taalsuiwerheid en sy pogings is op 'n verskeidenheid maniere daarop gemik om met verskynsels so uiteenlopend soos funksionele ongeletterdheid, dubbelsinnighede, spelling, uitspraak, styl en grammatika te werk. Van hierdie pogings is daar heelwat wat goed en nodig is, maar heel dikwels is dit verward en irrelevant; soms openbaar dit selfs voorveronderstellings wat die intelligensie van die leser misken. Mens het wel simpatie met die sjamaan se frustrasie oor die vreemde kwale wat die Afrikaanse taal aantast, alhoewel Afrikaans natuurlikerwys nie soveel probleme sal openbaar soos 'n taal so oud, sosiolinguïsties so gevarieerd en geografies so verspreid soos byvoorbeeld Engels nie. Die sjamaan van Afrikaans, soos die sjamaan van Engels, het ervaring van die inherente probleme van die onderwys, joernalistiek en ander professies wat gemoeid is met taal, en hy het beslis in 'n groot mate sy ambag aangeleer deur sy betrokkenheid in hierdie gebiede.

Ten einde die bespreking te konkretiseer beskou ons vervolgens die diagnoses, praktyke en middels van vier tipiese Afrikaanse taaldokters.

3 Die taaldokter L.W. Hiemstra

Die verskil tussen die een taaldokter en die volgende is nie net te vind in die preskripsie nie, maar ook in die diagnose van die kwale wat behandel moet word. Kyk mens na van dié diagnoses van die Afrikaanse pasiënt, lyk dit of die mees akute kwaal anglisismes is. In die verband is L.W. Hiemstra se *Die juiste woord* interessant. J.J. Spies het opgetree as versorger van hierdie werk --- 'n versameling taalartikels wat as weeklikse rubrieke in *Die Burger* verskyn het in die jare vyftig; en later weer in die jare sewentig. Soos die naam van die werk aandui, bestaan dit uit 'n reeks woorde met 'n bypassende artikeltjie. Dat die artikeltjie nodig was, blyk uit die feit

dat dié woorde vir Hiemstra kontensieus was en hy wou klaarheid bereik ten opsigte van hulle gebruik. In sy *Inleiding* verklaar Spies:

"Die Afrikaanse pers (later ook die radio), onderwysinrigtings, geleerdes en ander moes die taal maak. 'n Klein klompie. Die rol van die gemeente was dan om sulke maaksels te aanvaar en in omloop te hou. Eers dan was hulle werklik Afrikaans".

Hiemstra was dan by uitstek 'n taalmaker. Dit verklaar die geweldige invloed wat hy op die Afrikaanse koerantwese uitgeoefen het. As taalmaker was hy ook taaldokter, miskien ons voorste taaldokter. Volgens Spies het hy 'n konserwatiewe taalbeskouing gehad en het hy hom heftig verset teen die opvatting dat alles aanvaarbaar is as maar net genoeg mense dit sê. Verder (moontlik omdat hy 'n Nederlander van afkoms was) het hy baie Nederlandismes in die taal toegelaat (soos boerin) terwyl hy uiters bedrewe was om anglisismes op te pik. Hierteenoor moet egter gesê word dat Hiemstra in *Die juiste woord* soms woorde toegelaat het wat as anglisismes beskou is, omdat sulke woorde ook in Diets uitgewys kon word.

Daar is heelwat in hierdie andersins goeie werk wat bevraagteken kan word: die woord *area* word byvoorbeeld verwerp as sou dit 'n anglisisme wees, terwyl dit wel plek het in *WAT*. Hy waarsku ook teen *as*, *dan*, *soos* en 'n omdat hulle in sommige verbindings as anglisisties opgevat kan word. Hy wys byvoorbeeld op Leipoldt se "Waar ek kleiosse gemaak het as 'n kind". Die onbepaalde lidwoord is anglisisties in hierdie sinsverband (vergelyk Engels: *a child*). Hy maak verder die kompositum *braaivleis* af as weer eens Engelse invloed. Hy gee voorkeur aan *vleisbraaiery* onder andere.

Verder kwel Hiemstra hom byvoorbeeld oor *eens* en *eers*. Hy gee ontevrede toe dat mens mag sê: "Die boere kon 'n tyd lank nie eers 'n sjieling die pond vir hulle wol kry nie", alhoewel volgens hom dit "nie eens 'n sjieling" moet wees. Aan die een kant: funksie, film en vonkelwyn is anglisismes: vonkelwyn moet skuimende of bruisende wyn genoem word. Aan die ander kant is die trein *mis*, wat lank as 'n anglisisme beskou is, heeltemal toelaatbaar. 'n Trein verpas is ontoelaatbaar omdat dit 'n lomp Germanisme is (dit is nie duidelik waarom 'n trein *mis* nie 'n anglisisme is nie). Teller is net so goed soos kassier, maar miskien moet kassier binne konteks van die bankwese gebruik word, nie omdat teller op sigself 'n anglisisme is nie, maar omdat dit binne die konteks van die bankwese wel een is. Insgelyks moet ons eksemplaar en nie kopie sê nie. Die woord sekerlik is

aanvaarbaar, maar as dit 'n te hoë gebruiksfrekwensie het, ruik dit na 'n anglisisme. Tot mens se verbasing laat hy beide opbel en oplui toe.

Oor skryfwyse en spelling het Hiemstra byvoorbeeld te sê:

"Daarnet is opsigselfstaande in een woord geskryf omdat dit in die Woordelys so staan; maar volgens die Taalkommissie se eie kriterium kon dit ewe goed op sigself staande wees, wat presies dieselfde beteken, net soos voor die hand liggend teenoor dieselfde woord met koppeltekens (dus grammatikaal één woord) in die Woordelys....".

Hy skryf ook:

"In die algemeen kan gesê word dat spelling 'n konvensie is, wat neerkom op 'n begrip wat teenswoordig hoog in die mode is: konsensus. Net soos in die politiek, is dit op taalgebied verstandig om nie van 'n eenmaal bereikte konsensus of konvensie af te wyk nie. Daarom: bly lief by die bestaande".

Maar Hiemstra sê nie wat hy met "konsensus" of "konvensie" bedoel nie. Is konsensus of konvensie kwantitatief? Indien wel, geld hulle uitsluitend vir AB? Wat dan van die dialekte?

Hiemstra is verder bekommerd oor wanneer keer en wanneer maal gebruik moet word; of 'n manlike verpleger 'n matrone kan word; oor die verwarring tussen minstens en ten minste, wits en tensy. Moet en moes gee heelwat kopseer. Kannie moet vermy word omdat dit 'n anglisisme is (can't). Hy betreur dit dat mens so dikwels hoor: dit is voor die handliggend in plaas van dit lê voor die hand en hy skryf dit toe aan die koppelwerkwoord in die Engelse voorbeeld: it is obvious. Die voorsetsel op word onder die invloed van Engels dikwels verkeerd gebruik. Een van die sondes is om te sê: iemand dien op die kerkraad, op die bestuur en so meer. Dis nog erger as mens sê: sit op die kerkraad (almal anglisismes). Mens dien in 'n liggaam. Teatersusters is 'n onding; dit is operasiesusters. Dit is verkeerd om jou rug op iemand te draai. Dit moet wees: jou rug na... Mens mag ook nie op iets besluit nie (decide on) maar oor iets. Kersgety (aangegee in die Groot woordeboek van Kritzinger, Steyn, Schoonees en Cronje) moet wees Kerstyd. Onder parlementêre anglisismes is speaker, twee huise, die voorstel is buite orde. Dit moet wees: die voorstel is buite die orde. Hy oorweeg dit om regte hoek (right angle) te vervang met haakse hoek, sodat dit nie verwar kan word met reghoek (rectangle) nie, maar hy beskou dit nie as absoluut noodsaaklik nie. Die woord slegs moet versigtig gebruik word.

korrek is: sy is slegs 'n kind. Slegs moet nie verwar word met alleen nie (Slegs Blankes is verkeerd). Badskamer is aanvaarbaar maar werksbestuurder is 'n anglisisme. Dit moet werkbestuurder wees -- die genitief-s is hier nie toelaatbaar nie (vergelyk Engels: worksmanger). Dit is ook grootliks Engels se skuld dat taalinflasie voorkom, vergelyk iemand (was) nie bereid om kommentaar te lewer nie teenoor hy wou niks sê nie. Selftevrede (Groot woordeboek) is ook onaanvaarbaar (vergelyk Engels: self-satisfied); dit moet selfvoldaan wees. Die woord uitsonder is ontoelaatbaar en moet uitlig wees (ten spyte van die feit dat uitsonder in die Groot woordeboek verskyn). Verder is vanaf (ook in die Groot woordeboek) 'n onnatuurlike verbinding in Afrikaans. Dit is totaal on-Afrikaans om te sê: die trein vertrek vanaf Kaapstad; dit moet van wees. Teenoor die Engelse I forgot all about it is suiwer Afrikaans: ek het die hele ding vergeet, maar Engelse invloed skemer deur in: ek het alles daarvan vergeet of ek het van die hele ding vergeet. Hierdie oortollige van kom van die Engelse about. Mens sê ook nie: het jy enige geld by jou? Die enige is 'n anglisisme. Hiemstra is ook doenig met die voorsetsels met of op; die gebruik van voel in Afrikaanse uitdrukkings (dit is pure Engels). Hy het dit ook teen die gebruik van vrykamer vir gastekamer. 'n Vrykamer is 'n plek waar mense vry, en dit kan net behou word as dit vryekamer is, dit wil sê 'n kamer wat nie deurentyd beset is nie. Informant moet liever nie gebruik word nie maar wel segsman; en woordvoerder is beter as mondstuk. Hy keur dit nie goed dat ons die woorde straat, weg en laan so los gebruik nie. 'n Hoofpad behoort weg te wees, en dwarspaai strate, terwyl laan glad nie gebruik behoort te word behalwe as dit op 'n straat vol bome dui nie. Hiemstra het uit die oog verloor dat daar in Engels 'n way, 'n drive en 'n close is (om nie te praat van 'n cul-de-sac nie). Hy verklaar dat hy logies probeer optree, maar dat hy hom bevind in 'n moeras van gebruike en dat dit helaas te laat geword het om dit te verander. Die ekwivalent van die Engelse hot day is altyd 'n warm of baie warm dag. Maar hy laat snikhete buite rekening.

4 Die taaldokter C.J. Engelbrecht

Hiemstra is 'n taaldokter wat primêr 'n heksejag op anglisismes voer. Kyk ons na die rubrieke van C.J. Engelbrecht, vind ons dat anglisismes hom ook heelwat pyn besorg. Engelbrecht het vir baie jare 'n rubriek in Die Transvaler behartig onder die opskrif Taalsake. Afgesien van sy gesukkel met anglisismes is die rubrieke nie sonder waarde nie. Hy bekijk woorde sorgvuldig en hy maak ook woorde en al is dit nie met ewe groot sukses nie.

is sulke maaksels nietemin verfrissend. Sy gemoedlike styl voorkom dat hy aanstoot gee. Die rubrieke van 1978 tot 1983 is gefynkam. Daar is so 'n veelheid gegewens dat 'n mens van hulle net hier en daar kan uitlig. Tipiese probleme wat hy hanteer is die volgende:

Pick-up points vir dienspligtiges moet nie die onding optelpunte wees nie, maar opslaaipekke. Die heler is so goed/ skuldig as die steler: heler beteken nie geneesheer nie, maar iemand wat deel in die voordele van diefstal (dit is dus 'n juridiese saak). Deler in die plek van heler word nou ook aanvaar. Hy verwys ook na verkeerde en lomp mediese taal. By 'n ander geleentheid verkies hy louterkrans bo louterierkrans, alhoewel aan laasgenoemde ook bestaansreg gegun word. Dan bekommer hy hom oor die verskillende betekenis van mits en tensy, aktuaris en aktuaris, en diakones wat nie die vroulike vorm van diaken is nie. Wetties is verkeerd. Dit moet wees: wetlike, regs- of wetsprobleme. Oefenpark of fikspark word verkies bo trimpark, 'n "aaklige" woord wat deur die stadsraad van Pretoria erken word. At all costs is nie ten alle koste nie, maar teen elke prys. Lump sum is nie lompsum nie, maar kredietbedrag. Die meervoud is Zimbabwers en nie Zimbabwerte, Zimbabweane of Zimbabweaanse nie. Krummelpap vir poetoepap. Skok word te dikwels gebruik --- daar is alternatiewe soos verras, verbaas en ontstel. Vir 'n uitdrukking soos die implimentering van die gedemilitariseerde strook moet Afrikaans hom skaam. Die ware feite is ontoelaatbaar. Gebruik net feite. Minister Pik Botha neem dr. W. ook ten taak is 'n anglisisme. Dit moet wees: hom berispe, hom voor stok kry, hom die les lees, roskam (die betrokke anglisisme is to take to task). 'n Boek word nie verban nie maar verbied of belet. Aan die lig bring moet vervang word (vergelyk Engels: bring into the open, bring out in the open) met voor die dag bring, iets openlik bespreek, uitpraat, met iets uitkom. Vir die Engelse establishment aanvaar hy Regter F. Steyn se magsbestel eerder as gesagorde. Clusterhouses is troshuise en town houses is skakelhuse. Sy raad vir die los of vas skryf van woorde is plek-plek ietwat misleidend.

Engelbrecht se behoudende neiging blyk uit die volgende aanhaling:

"Die vreemde ontwikkeling in die volksmond dui daarop dat die waaksaamheid oor die taalgebruik van die spraakmakende gemeenskap nooit verslap kan word nie. Taalpraktisyns wat van beter weet en wetenskaplike verklarings vir taalafwykings soek, moet altyd gereed wees om tendense te ontleed en 'n waarskuwende stem teen 'n aweregse neiging te laat hoor".

ren slotte haal ek Engelbrecht aan oor anglisismes en taalinflasie:

"Onlangs het ek in 'n ernstige wetenskaplike stuk die volgende teëgekom: 'daar word geskryf oor die konferensie waartydens spanlede gevoelens kan ventileer,' en effens verder: 'Hulle moet die besef van hul verlies realiseer.'"

"Wat hier gebeur, is iets wat in toenemende mate langs 'n breë front in ons taal geopenbaar word --- 'n neiging wat besig is om in Afrikaans soos kakiebos te vervuil: die byna gedagtelose onnodige oorname van Engelse woorde, waaraan daar dan net 'n Afrikaanse vorm of klank gegee word.

"Wat hier in die eerste geval gebeur het, is ongetwyfeld dat die Engelse woord vent die skrywer deur die gedagte gespeel het of dat die skrywer uit Engels vertaal het. Die gewone, goeie en bekende woord is tog LUG of OPENBAAR. Weliswaar is ventileer 'n woord wat tog in Afrikaans gangbaar is, maar dan met die betekenis: lug gee, lug laat kry.

In die tweede geval word dit eintlik nog erger, nl. daarin dat die woord besef klaar gebruik is, en nou kom die Engelse woord 'realize' daarby, wat ook besef beteken, en dit word as 'realiseer' gerealiseer. Ek gebruik realiseer opsetlik, want dit is 'n baie gebruiklike woord, veral in die ekonomiese wêreld naas verwenslik (bates realiseer). Wat egter hier geskryf staan, is dat 'n besef besef word!

Kyk na nog 'n paar gevalle (uit 'n menigte): 'Institusionele instellings (instellende instellings!); 'persuasiewe' kommunikasie (oortuigings-), plurale betrekkings (wat, gelukkig, intussen verdwyn het; dis doodgespot); prioriteit (terwyl Martha in *Die Laaste Aand* van Leipoldt praat van: liefde wat onsterflik voorrang eis); eskaleer (styg, neem toe); impak (wat net soos INPAK uitgespreek word - aanslag, trefkrag); multisellulêr (veelsellig); evident (duidelik) en dan die vreeslike gedrog: ekstra-politief (buitepolig)."

Engelbrecht wys met verligting na die verskyning van vakwoordeboeke. Soos Kiemstra, gooi hy wal teen Engels en verwys na Nederlands as voedingsbron.

"Mens kan tog aanneem dat die strewe na 'n standaard, na vastigheid, as beginsel erken word... Wie sal 'n taal wil aanleer waarin gedurig rondgeval word, selfs oor die elementêrste dinge? ... Daarby kom die verknogtheid aan Engels, wat veelal verarmend optree en die eie soos kakiebos eenvoudig verdring. Toe ons laas hier ... gesels het, is juis klem gelê op die belangrikheid van ons groot woordeskatbron - goeie Nederlands ... deur die jare is hier die belangrikheid daarvan beklemtoon - van die onmisbaarheid van die band, die betekenis van die Nederlandse en verdere Westerse agtergrond, teenoor die oorweldigende Anglo-Saksiese oorheersing."

Dit is dus duidelik Engelbrecht hom, soos Kiemstra, primêr toelê op die opspoor van anglisismes. Sy preskripsies het egter nie altyd die gewenste effek nie. Dieselfde kan gesê word van H.J.J.M. van der Merwe se Korrekte woord en Herman Engelbrecht se Nuwe Afrikaanse taalgids alhoewel hierdie twee taalapostels lank nie dieselfde sendeling-ywer openbaar as wat Kiemstra en C.J. Engelbrecht openbaar nie.

5 Die taaldokter Hertzog Venter

Anders as taaldokters soos Kiemstra en Engelbrecht, probeer ander taaldokters om norme vir taalgebruik in die grammatika vas te lê --- as sogenaamde "norme" wat gebruik sal struktureer. Hierdie soort benadering vereis uit die aard van die saak 'n veel meer kritiese houding as die ooreenkoms of gebrek aan ooreenkoms wat mens bespeur in woordlyste en meegaande klein kommentare. As mens dus 'n blik werp op sommige van dié taaldokters wat gemoeid is met grammatika en "norme", kom jy heel eerste die probleem van funksionele ongeletterdheid teë, en dan vra jy jouself af watter resep sal hier die meeste aanspraak op sukses hê. Venter het aanvanklik 'n reeks artikels oor hierdie onderwerp in Die Transvaalse Onderwysblad geskryf. Later (1964) word dit gepubliseer met as titel **Funksionele taalkunde**. Hier is 'n sjamaan in beide die positiewe en negatiewe sin van die woord.

Venter is tereg gemoeid met die kontrole en hantering van die moedertaal deur die skoolverlater. Baie van hierdie matrikulante kan nie spel nie; kan nie 'n sin behoorlik konstrueer nie; kan nie leestekens korrek gebruik nie. Venter beperk hom tot die onderrig van die moedertaal in die sekondêre skole van Transvaal. Hy beywer hom om die tradisionele grammatika (taalkunde) in die leerplan behoue te laat bly. Hy is sterk gekant teen die nuwe benaming "taalstudieprogram" van die jonger leerplan. Hy neem nie verlief met 'n program wat gebruik (of gebruikskunde) as primêre oogmerk het nie (volgens hom is gebruik --- of gebruikskunde --- blatant pragmaties). Taal moet wetenskaplik benader word (hy veronderstel dat grammatika 'n wetenskap is). Hy sê selfs:

"Op die verwaarloosing van hierdie onderdeel van die taalstudie, naamlik werklike taalleer, strand die hele taalonderrig".

Hy verwys na die grammatikaklasse van sy jeugjare, al was dit dan ook buitensporig formalisties. Hy noem dit dat alhoewel Afrikaans in die proses dikwels genadeloos geknyp en gekneus was, is daar tog veel meer bereik as wat met die huidige taalstudieprogram bereik word. Die ouer generasie se hantering van taalstruktuur was van so 'n aard dat praktiese gebruik hom daartoe kon gewend het indien dit nodig was. Volgens Venter het die generasie van toentertyd wat 'n beter opleiding in grammatika ontvang het, ook veel beter gevaar op universiteit. Hy skaar hom by De Witte en Wijngaarde (1961). Hulle poneer:

"Man kan rustig zeggen dat praktisch alle schoolleerlingen worden opgevoed volgens de grondbeginsele van die TRADITIONELE GRAMMATIKA".

venter beweer dat die nuwe leerplan met die klem op gebruik (en verwaarloosing van die grammatika) sy metodes as induktief en deskriptief opvat. Venter se kommentaar is dat die induktiewe en deskriptiewe metode die sogenaamde "descriptive linguistics" is wat destyds soveel opslae gemaak het in Amerika. In teenstelling hiermee is die "norm" die taal wat deur beskaafde mense gepraat word met as vanselfsprekende voorwaarde dat dié sprekers onderrig ontvang het in tradisionele grammatika. Hy verwys na I.A. Richards se waarskuwing oor die deskriptiewe benadering:

"There are vast areas of so-called 'purely descriptive' linguistics which are a grim danger at present to the conduct of language, to education, to standards of intelligence ... The appeal to mere usage ... is a case in point. Every useful feature of language was not in use once upon a time. Every degradation of language too starts somewhere. Behind usage is the question of efficiency. Inefficient language features are not OK, however widespread their use. Of course, to the linguist botanist it is important to preserve all varieties until they have been collected and described."

Ons het hier te make met 'n konserwatiewe taaldokter wat ernstig gaande is oor die ongeletterdheid van die skoolverlater wat veroorsaak is deur die ondoeltreffende onderrig in Afrikaans, en dit probeer regstel met 'n vae konsep van konserwatiewe grammatika. Venter se ontsteltenis is ooglopend. Wat hy egter in sy eie leerplan probeer insluit, is onrealisties, veral as dit nie uit die oog verloor word nie dat die taalonderwyser maar 'n skrale 4-5 uur per week gegun word, en dat 'n taamlike deel daartvan afgestaan moet word vir letterkunde. Sy leerplan lyk so:

(1) Algemeen: Taal as verskynsel, as spesifieke menslike gebruiksmiddel, wat in sy wese 'n klankstelsel is; individuele en sosiale aspekte van taal; die funksie van taal by die individu en die gemeenskap; taalgeskiedenis (die herkoms van Afrikaans).

(2) Woordeskat: Erfgoed, eiegoed, met die verskillende middele wat vir die skepping daarvan gebruik word; leengoed, ontlening en ismes.

(3) Klankleer: Die spraakorgane en die wyse waarop spraakklanke voortgebring word; die kenmerkende trekke van die artikulasie van die Afrikaanse spraakklanke en enkele uitvloeisels daarvan; die spraakklanke, met onderverdeling vokale (soorte en kenmerke); die fonetiese skryftekens vir breë transkripsie; aksent en die rol daarvan in die woord; klankverskynsels soos vokaalreduksie en ander verskynsels en prosesse betreffende vokale in onbeklemtoonde posisies; assimilasie, nasalering, palatalisasie, metatesis, klanktoevoeging en -weglating; moontlik selfs "volksetimologie" in soverre dit 'n klankverskynsel is.

(4) Woordleer: Die woord as primêre gebruikseenheid in die taal; "aanskoulike" (klank) en "onaanskoulike" ('betekenis'-)elemente; woordsoorte (funksioneel onderskei) en kenmerke en middele (gespesifiseer) wat aan die verskillende soorte relevant is; betekenisleer; wat woordbetekenis is en verskillende verskynsels en aspekte in die verband.

(5) Sinsleer: Die wese van die sin en kenmerke en middels van die sin; sinsbou en sinsontleding.

(6) Stylleer: Wat styl is; stylfigure.

(7) Idiomatiese kenmerke: Idioom, gesegde, spreuk, spreekwoordelike gesegde, spreekwoord.

Afgesien van sy omvang (Venter betreur dit dat daar geen plek ingeruim word vir 'n grondige ondersoek na spelling nie) is hierdie leerplan met sy klem op woordleer belangrik. Grammatika misken nie die sin nie, maar die sin is 'n sekondêre struktuur wat die primêre struktuur (die woord) voorveronderstel. Die opvatting dat die sin die eenheid van taalgebruik is

"druis in teen die funksionele taalbeskouing, naamlik dat die woord die primêre eenheid in die taal is, dat die woord eers as woord bestaan en eers daarna in verband met ander woorde gebruik word." (1964:54)

Ek weet nie wat hy met "funksionele grammatika" bedoel nie; ek kan ook nie agterkom wat die program (wat hoër op uiteengesit is) se linguistiese infrastruktuur is nie.

Die kontensieuse en negatiewe aspekte in Venter se benadering dring hulle aan jou op. In sy oorbeklemtone van tradisionele grammatika kyk hy die rangorde van voorkeure totaal mis. Die klem op gebruik is 'n gesonde en 'n in toenemende mate aanvaarbare metode in taalonderrig. Teenoor die Amerikaanse deskriptiewe linguistiek (of daar nou iets voor te sê is al dan nie, is hier nie ter sake nie) is hy genadeloos sonder dat hy die indruk skep dat hy dit hoegenaamd probeer verstaan het. Die klem wat op die sogenaamde wetenskaplikheid van taalonderrig gelê word, bevraagteken hy. Vir hom behoort die soort wetenskaplikheid rekening te hou met die eksposisie van 'n reëlgebonde grammatika wat AB spreektaal tot doel het. (Uit ander bronne hoor mens dat die tradisionele grammatika die moedertaal rytmies omdat dit primêr toegespits is op skryfegnieke).

Wat mens egter die meeste verbaas, is Venter se poging om taalgebruik te vervang met 'n pseudo-metafisiese identifisering van grammatika met wat hy logos noem. Waar dit gaan om 'n beskrywing van die bepaalde en onbepaalde lidwoord, sê hy dat hy hulle beskryf

"op grond van hulle unieke funksie dat hulle draers is van die bewussynsinhoud of logos". (1964:37)

Op dieselfde bladsy maak hy die aanvegbare stelling, naamlik:

"Van elke belewing van die mens het hy 'n gewaarwording, 'n bewussyn, 'n logos. En hierdie bewussyn, hierdie 'logos' word verwoord daarin dat dit in klankgestalte of potensiele klankgestalte gegiet word." (1964: 52-57)

En, sê hy verder,

"Ons klassifiseer juis ons bewussynsinhoude, ons logosse, in woorde".

"Ons (wil) in die funksionele taalleer die woordsoort onderskei op grond van sy funksie by ~~die~~ taalmaker, nl. op grond van die logos wat hy dra."

Die hele trant van Venter se argument hier (wat binne die konteks van woord-klassifikasie geskied) dui op 'n mentalistiese fundering van die taal:

"Van dit wat ek beleef, kan ek die logos hê dat dit in die grond groei, 'n stam, takke en blare het, en hierdie logos word woord in boom. Van iets anders kan ek die logos hê van bene wat teen 'n bepaalde tempo en op 'n bepaalde manier beweeg, en die logos word woord in loop ... En op grond van hierdie belewings- of logale verskil moet die woorde ook woordsoortlik verskil."

Verder:

"In die moedertaal moet die woordsoorte dus onderskei word op grond van hulle 'bewussynsinhoudelikheid', hulle 'logaliteit', op grond van die aard van die logosse waarvan hulle draers is."

Wat mens hier het, is 'n hoogs geformaliseerde opvatting van grammatika wat obskuur en intrinsiek verward is. Hy som op:

"Dit is egter genoeg om aan te toon dat dit in Afrikaans, miskien meer as in enige ander taal, nie nodig is om 'n woordsoort in die sinsverband te onderskei nie: die woord is 'n bepaalde woordsoort kragtens sy wese as woord en kragtens sy 'logaliteit', sy 'bewussynsinhoud', en nie kragtens die middele wat hom ter sake is nie."

Onder Die Inleiding in woordsoorte kom die eintlike stelling wat veronderstel is om hierdie obskure taal te verduidelik:

"Ek gaan hiervoor uit van wat ek as die oorkoepelende funksie van taal sien. Dit is naamlik nie kommunikasie nie, maar taal is m.i. in eerste instansie 'n middel waarmee die mens sy skeppingsopdrag uitvoer: om oor die skepping te heers en dit te beheers, en kommunikasie met medemense is maar een van die aspekte hiervan." (1964:59)

Dit is ontstellend dat dit vir Venter nodig is om hom op so 'n vreemde en irrelevante teologie te beroep ten einde steun te vind vir sy aanvanklike (verstaanbare) kwellinge. Hier is 'n taaldokter wat angsvallig rondtas na elke moontlike preskripsie vir ongeletterdheid. Maar helaas! die pasiënt bly dodelik siek. Hy herstel nie.

6 Die taaldokter T.H. le Roux

As mens Le Roux se *Afrikaanse taalstudies* (1940) deurlees, ontwikkel jy 'n suspisie dat daar in feitlik elke grammatikaboek, hoe onskuldig dit ook al mag lyk (en lees), sekere voorveronderstellings skuil. In die bespreking van Venter het ek tot die slotsom gekom dat dit primêr 'n sekere reïfikasie van bewussynsinhoud of logos (soos hy dit noem) was. In Le Roux se geval het ons te make met 'n werk wat duidelik sy voorveronderstelling verwoord as kritiek op "doktrinêre grammatika" en wat in baie opsigte lynreg verskil van Venter se voorveronderstellings. Moontlik is dit nie billik om werke te vergelyk wat sowat 20 jaar na mekaar gepubliseer is nie. Le Roux het egter die voordeel dat hy sy vertrekpunt duidelik uitwys --- of ons nou met hom saamstem al dan nie. Hierdie voorveronderstelling is verwoord in die hoofsaaklik diskursiewe hoofstuk 3 met die titel *Doktrinêre grammatika*. Ek laat hom aan die woord waar hy sy teësin in hierdie konsep uitsê:

"Met doktrinêre grammatika dan word bedoel een waarby die al of nie korrekte van 'n sinswending of vorm beoordeel moet word nie volgens die algemene lewende taalgebruik nie maar volgens abstrakte, logiese oorweginge." (1946:34)

As voorbeeld van die soort grammatika verwys hy na die 18de-eeuse Franse *grammaire raisonnée*. Le Roux sê dat hierdie opvatting van grammatika identifiseer grammatika met taal wat opgevat word as logika. Hy maak verder die alledaagse stelling dat taal dikwels onlogies is. Of taal dan nou beskaaf is al dan nie, daar is baie voorbeelde van onlogiese gebruik, vergelyk die dubbele nie in Afrikaans. *Douvoordag* is eweneens onlogies en behoort, streng gesproke, *Voor dou en dag* te wees. Vergelyk ook *Van nul en gener waarde* (onlogies) teenoor *nul en van gener waarde* (logies). Hy beklemtoon egter dat mens nie gebonde is om die logiese vorm op die taal toe te pas nie. Waar die tradisionele grammatika 'n gesonde manier is om die taal te suiwer en uit te bou, kan daar ook te ver gegaan word as taal ondergeskik gestel word aan die "norme" van die logika. Laat my dit uitwys uit sê dat Le Roux die spesifieke probleem wat hy mee gemoeid is oorvereenvoudig (selfs oorbeklemtoon). Die woord "logika" word so vlugtig gebruik dat hy baie van sy betekenis inboet. Dit maak immers geen sin om te sê dat *van nul en gener waarde* is nie logies nie. Die punt is eenvoudig dat die sintaksis, semantiek en idioom van Nederlands die uitdrukking kontroleer --- 'n heeltemal aanvaarbare benadering. En wie het ooit gesê dat Afrikaans 'n logiese taal is? dat logies en analities sinoniem is?

Le Roux laat die probleem egter net daar. Hy konsentreer vervolgens op woorde en uitdrukkings wat na sy ~~mening~~ buitensporig met Nederlands geassosieer word. Sy probleem is dat stadshuis, verjaarsdag, eers bedreig word deur die Nederlandse stadshuis, verjaardag, eens. Ons praat van afgevalle blare, gevoue hande. Waarom moet dit vervang word met afgevalle blare, gevoue hande, of nuuskierig in plaas van nuuskierig? Blykbaar het die invloed van Nederlands hom erg gekwel toe hy die werk saamgestel het. Hy val die gebruik van die woord ~~werd~~ aan wat skynbaar toe nog aanvaarbaar was naas was en is. As ons sulke Nederlandismes toelaat, versmoor ons die individualiteit van ons taal, volgens hom, en verkrag ons die taaleie. Onderwysers, dosente, uitsaaiers, redakteurs, skrywers en publieke sprekers soos ministers is in die posisie om hierdie kwale reg te stel, maar hulle doen dit nie. Die gevolg is 'n taalbespotisme wat baie van die (gesonde) wisselvorme in Afrikaans probeer uitwis. Ons behoort Nederlands te raadpleeg, maar onder geen omstandigheid moet ons 'n algemene Afrikaanse gebruik verwerp net omdat dit anders as Nederlands is nie.

Le Roux gee 'n hele paar grensgevalle van uitdrukkings en uitspraak. Hy sê dat mense nog tegels, overigens en daaglik sê, maar ons moet die vryheid hê om te sê: teëls, origens en daeliks. Ons moet nie Januarie en Februarie uitspreek soos dit gespel word nie, maar soos wat ons dit normaal uitspreek. Le Roux sê die tyd is oorryp vir 'n uitspraakwoordeboek van Afrikaans. Die vraag is nie of die uitspraak reg of verkeerd is nie, maar of 'n afwyking beskaaf of onbeskaaf is.

Die kwessie van beskaaf en onbeskaaf laat die vraag ontstaan oor wat die norm (sy woord) van taal is. Hy meen dat ons 'n sekere stabiliteit nodig het, maar dat daar geen indoktrinasie moet wees nie; en geen verwerping van enige vorm as daar meer as een in gebruik is nie. Ons behoort nie AB te kritiseer volgens uitsluitend linguistiese norme nie, of omdat Nederlands in sekere opsigte verskil van die spreektaal nie. Die norm is die taalgebruik van die meerderheid sprekers, maar dit beteken nie dat ons na die agterbuurtes moet gaan nie. Ons moet soek vir die uitdrukkings wat mees algemeen gebruik word. Ons moet ook in aanmerking neem areas van gebruik waar uitspraak en uitdrukking heelwat afwyk van mekaar.

Hy sluit hierdie afdeling af met 'n aanhaling uit Galiani:

"Alle eeue en alle lande besit hulle lewende taal en almal is ewe mooi".

Die mooi kan hier geïnterpreteer word as korrek. Die vraag is: mooi vir wie? Vrae soos hierdie is pertinent binne die konteks van Le Roux se pleidooi vir alternatiewe vorme en die buigbaarheid van Afrikaans. Dit weersprek ook sy standpunt, naamlik, dat die "norm" van taalgebruik die gebruik van die meerderheid redelik opgevoede sprekers is. Hierdie kwantifikasie laat my dink aan Bentham se kalkulus en sy probleem ten opsigte van die kwantifikasie van pyn en plesier. Le Roux het so ver weg beweeg van Venter se tradisionele grammatika dat hy homself in 'n permissiwiteit laat beland het wat gevaarlik is vir die grammatikus. Beide Le Roux en Venter ly aan 'n opvallende naïewiteit vir sover dit die linguistiese agtergrond van grammatika betref. Albei maak veronderstellings wat nóg linguisties nóg grammaties is.

7 Taalanalitiese benadering tot norme

Die werke waarvan ek melding gemaak het, is maar enkele van die baie wat in omloop is en wat vir korter of langer tye op skool of aan die universiteit voorgeskryf is, en vir vakmanne wat die taal moet ken. By die lees van die soort werk kom jy dikwels af op die woord *norm*. Gewoonlik is die doel om teenstrydige uitsprake uit te wys en om korrekte taalgebruik (in taal of skrif) vas te lê. Om hierdie rede is dit miskien nodig dat daar na *norm* en sy onmiddellike assosiasies gekyk word binne 'n taalanalitiese raamwerk.

Norme en waarde-oordele kan uit verskeie gesigspunte benader word. Daar is reeds verwys na waarde-oordele vanuit 'n aksiologiese gesigspunt. Daar is ook melding gemaak van die sterk *norm* (*norm₁*) in die hiërargie van waardes, byvoorbeeld die *goeie*, die *ware*, die *skone*. Die swakker waardes in die hiërargie is as *norm₂* getipeer om hulle fluktuerende posisie aan te toon. (Iets wat hier nie op ingegaan word nie, is byvoorbeeld die konflik tussen 'n "hemel van waardes" en situasie-etiek. Dit moet aanvaar word dat daar 'n skaal is. Die waarde-oordeel ten opsigte van 'n goeie rugbywedstryd is vanselfsprekend nie van dieselfde "status" as waarde-oordele oor naaste-liefde, sosiale geregtigheid en so voorts nie.) Ek wil die probleem egter aan die hand van taal self benader, spesifiek die verskillende illokusio-nêre aspekte van taalhandelinge.

Daar moet vireers gekyk word na die meta-evaluatiewe vrae wat evaluasies betrek. Die belangrikste hiervan is: watter soort taaluiting word gebruik in evaluatiewe vrae of uitsprake? By die stel van 'n feit, word daar van

konstatiewe taal gebruik gemaak. 'n Waarde-oordeel, soos 'n feitestelling, is nie emotief van aard nie. Teenstrydige konstatiewe stellings is onaanvaarbaar terwyl teenstrydige emotiewe taaluitings aanvaarbaar is. 'n Waarde-oordeel of norm is nóg konstatief nóg emotief omdat dit 'n spesifieke struktuur het; dit bevat naamlik 'n norm in die premis van die redenasie. Die struktuur van 'n waarde-oordeel kan soos volg verduidelik word:

- (1) goeie Xe het die kenmerke a,b,c;
- (2) X het die kenmerke a,b,c;
- (3) daarom is X goed (waardig om na te streef).

Die evaluatiewe of normerende gevolgtrekking is korrek net as albei premisse in orde is. Deur byvoorbeeld te sê dat iets goed is, konstateer ek dit nie op dieselfde wyse as wanneer daar gesê word dat iets rooi is nie. Waardes kan met ander woorde nie gekonstateer word deur dit uit te wys nie. Nou is die vraag: as waarde-oordele nie 'n soort konstatiewe taaluiting is nie, wat bedoel iemand dan as hy sê iets is goed of sleg, paslik of onpaslik? Die antwoord (daar is ander ook) kan wees dat waarde-oordele nie emotiewe uitings is nie, maar attitudinaal is. 'n Attitude is 'n disposisie met betrekking tot gedrag of 'n saak, en sulke nie-emotiewe disposisionele attitudes is dan intensioneel, dit wil sê, dit is 'n houding met betrekking tot 'n toedrag van sake. Aan die ander kant is dit heeltemal moontlik om 'n neutrale disposisie te hê (disposisies is vatbaar vir debat). Attitudes kan selfs disposisies verander of versterk (soos byvoorbeeld die debat oor doodstraf, aborsie of apartheid). Die probleem hier is dat waardes maklik gebruik kan word as instrument vir propaganda of ideologieë met die doel om ander te manipuleer.

Die stelling wat aanvanklik gemaak is, was naamlik dat waarde-oordele nie uitsluitend deskriptief is nie, maar preskriptief. Deur te sê dat X goed is, beteken dit dat X goedgekeur word of dat X as voorbeeld voorgehou behoort te word. "X is goed" is die preskriptief ten opsigte van 'n pro- of anti-houding. Sô opgevat, is 'n waarde-oordeel 'n preskriptiewe taaluiting of norm. Sulke uitings is algemeen-preskriptief as hulle na die volle spektrum en rangorde van waardes verwys.

Die begrip 'norm' veronderstel dat mens vry is om 'n waarde-oordeel te aanvaar of te verwerp. Behoort impliseer vry-wees. Normatiewe preskriptiewe oordele veronderstel verder dat daar 'n ooreenkoms tussen die een en die

ander bestaan wat die ander verplig om te doen wat van hom verwag word indien hy die waarde-oordeel aanvaar. In 'n groep of gemeenskap word daar dikwels numeries gestem oor norme en soms word die norme selfs vasgelê in statute. Ongelukkig word daar nie altyd eers seker gemaak of dit vir almal aanvaarbaar is nie, en gevolglik kan dit lei tot politieke en sosiale ontevredenheid.

Soos in die geval van alle ander taaluitinge, het norme of waarde-oordele 'n komplekse illokusionêre gewig. Die verskillende illokusionêre komponente van 'n waarde-oordeel kan dus nie geïgnoreer word nie. As daar besluit word dat X goed is, is die implikasies:

- (1) X impliseer 'n pro-attitude by almal (preskriptiewe element).
- (2) By implikasie word 'n pro-attitude uitgedruk ten opsigte van X (ekspresiewe element).
- (3) Dit word gefundeer in die ooreenstemming om 'n pro-houding te hê ten opsigte van al die Xe met bepaalde eienskappe (kommissiewe element).
- (4) Dit impliseer dat hierdie X die kenmerke het wat in die ooreenkoms geïnkorporeer word (konstatiewe element).
- (5) By implikasie word 'n negatiewe houding aanvaar elke keer as hierdie ooreenkoms geskend word; en 'n positiewe houding elke keer as die ooreenkoms onderskryf word.

Daar is reeds verwys na norm₁ in die aksiologiese orde. Daar moes bygevoeg gewees het dat die waardes van norm₁ mindere waardes veronderstel en gevolglik 'n rangorde van taaluitinge. Vanuit die gesigspunt van taaluitinge is kommunikasie tussen sprekers van 'n bepaalde taal of tussen spraakgemeenskappe die belangrikste norm. Daar is dus 'n rangorde van taaluitinge wat wissel tussen die konstatiewe en die preskriptiewe ('n rangorde van illokusies). Hiervan is dié wat kommunikasie bevorder of moontlik maak 'n onherleibare waarde-oordeel: 'n norm₁ dus. ("Praat duidelik!" is byvoorbeeld 'n preskripsie in terme van norm₁). Linguisties en grammatikaal gesproke, is norm₁ die hoogste norm en ook die mees omvattende omdat waardes sonder hierdie norm nie verwoord kan word nie. Dit moet egter onthou word dat die intensionaliteit van hierdie norm onvoltooid is, omdat kommunikasie self intensioneel is, dit is, dit verwys na 'n

toedrag van sake wat gekommunikeer word ongeag die aard van die intensionaliteit: 'n verdere faktor wat die belangrikheid van hierdie norm as onherleibaar beklemtoon. 'n Grammatika as sodanig is 'n voorbeeld van norm₂ omdat dit kommunikasie voorveronderstel. Vanuit die oogpunt van waardes gesien, weet ons wat 'n waarde is. Vanuit die perspektief van taaluitinge is kommunikasie 'n voorbeeld van norm₁ (dié norm is ingewikkeld weens die verskil tussen die normatiewe inhoud van taaluitinge en die instrumentale reëls van die norm) wat as't ware dien as skakel tussen waarde-oordele en die eenvoudigste konstatiewe uiting. Daarom behoort die volgende reëls 'n unieke rol te speel in die taalleer: "Beklee jou taal op so 'n wyse dat jy maksimaal interpreteerbaar is vir die hoorder", en: "Luister op so 'n wyse dat jy maksimaal toeganklik is vir die intensionaliteit van die spreker". Gelukkig dien die standaardtaal gewoonlik as 'n soort lingua franca, en dit is net in buitengewone omstandighede dat 'n pidgin die kommunikasienorm is. Dit is 'n verkeerde opvatting dat net die standaardtaal die norm van kommunikasie moontlik maak. Elke taal veronderstel kommunikasie --- norm₁, en norm₁ bly preskriptief ten opsigte van alle taaluitinge.

Taal is dus veel meer gekompliseerd as wat dit op die oog af lyk. Die hulp van die linguïst is nodig om die taalsisteem of -struktuur so volledig moontlik te beskryf; die hulp van die waardekenner is nodig om die skaal van waardes in al sy fasette te ondersoek; die hulp van die taaldokter is nodig om taal te beskerm teen infeksie (en kwale soos woordinflasie) wat sy natuurlike ontwikkeling mag aantast. Voorlopig die volgende: AB kan, onder sekere omstandighede (en in die mond van sekere sprekers) 'n elitedialek word wat homself die absolute norm mag waan sonder om in aanmerking te neem dat hy, intensioneel gesproke, inflasie van die woord aanhelp.

8 Gevolgtrekking

Die taaldokter moet met die linguïst saamwerk in taalsituasies wat, metafories gesproke, simptome van olikheid toon. Ongelukkig is so 'n samewerking nie altyd sigbaar nie, en die linguïst word veels te veel nie geraadpleeg nie. Bevestiging hiervoor vind mens veral in die algemene soeke na norme wat as salf op al die seerplekke in die struktuur van die taal en in die spreek- en skryftaal aangesmeer moet word.

In hierdie bydrae is daar na vier taaldokters gekyk. Van die vier het veral dokter Hiemstra en dokter Engelbrecht hulle daarop toegespits om die knieserighede in die taal te diagnoseer en kort daarvoor voor te skryf. Hulle is, meen ek, die ware sjamane. Dokters Venter en Le Roux bemoei hulle nie soseer met woorde en uitdrukkings nie, maar met die onderliggende grammatika. Dit is hulle veral wat met norm goël; en wat vir 'n mens probleme skep omdat hulle nie vir jou uitwys wat hierdie norm wat veronderstel is om geneesmiddel te wees vir so 'n wye spektrum ongesonde simptome in sowel die grammatika as in die spreek- en skryftaal beteken nie.

Daar kan na die term "norm" vanuit óf 'n aksiologiese gesigspunt gekyk word óf vanuit die gesigspunt van taalanalise. In beide gevalle is daar 'n hiërargie van norme wat kulmineer in norme₁ (wat onherleibaar is). Aksiologies is norme₁ die goeie, die ware, die skone. Uit die oogpunt van taal-norme is kommunikasie by uitstek norm₁. Ofskoon alle norme gekarakteriseer kan word as intensioneel preskriptiewe uitinge, verskil hulle illokusionêre kenmerke en implikasies. Hiervan is die mees komplekse norm kommunikasie (of norm₁) uit die oogpunt van die taal self, want dit is 'n oopgelate norm waardeur alle waarde-oordele (alle tipes illokusie) getregter moet word, sodat sowel spreker as hoorder dit kan verstaan. Met die klem op kommunikasie (as norm₁) moet die taalman twee aspekte nie sy aandag laat ontglyn nie, naamlik (1) verskraalde kommunikasie (wat die gevolg is van brein-besering of bepaalde kwale wat spraak aantast) en (2) die feit dat die intensionaliteit van kommunikasie letterlik alles insluit wat maar verwoord kan word. Kommunikasie as norm₁ verdien 'n veel dieper studie as wat in hierdie klein ondersoek moontlik was.

BIBLIOGRAFIE

Bolinger, Dwight (1980) *Language - the loaded weapon*. London and New York: Longman.

Engelbrecht, C.J. (1979-1983) *Taalstudies*. Die Burger.

Hiemstra, L.W. (1980) *Die juiste woord*. Kaapstad: Tafelberg en Nasou.

Le Roux, T.H. (1946) *Afrikaanse taalstudies*. Pretoria: Van Schaik.